

3. A névélettani jelenségek bemutatása mellett az országos helynévgyűjtés és feldolgozás fontos alappillére a regionális névtani kutatás, amelyet a bemutatott kötet is célul tűzött ki maga elé. A modern kutatások sora a szerzőnek köszönhetően értékes művel gazdagodott, ugyanakkor e munka interdiszciplináris erényeinek köszönhetően alaposabban megismerhetjük a különböző névadási indítékokat és egyes névtípusok kialakulásának folyamatát a máramarosi térség többnemzetiségű közegében.

KISS MAGDALÉNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-826X>

Lónyay Utcai Református Gimnázium és Kollégium

A 18. Nemzetközi és Lengyel Névtani Konferencia kötetei

1. Mikrotoponímia i makrotoponímia. Problematyka wstępna [Mikrotoponímia és makrotoponímia. Előzetes problémák]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2014. 345 lap – 2. Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze [Mikrotoponimák és makrotoponimák a kommunikációban és irodalomban]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2015. 429 lap – 3. Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej [Földrajzi nevek a fizikai térben]. Szerkesztő: ARTUR GAŁKOWSKI – RENATA GLIWA. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2016. 335 lap

1. 2012 októberében rendezték meg Łódźban a 18. Nemzetközi és Lengyel Névtani Konferenciát (18. Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej; MiOKO XVIII), amelynek fókuszába a mikrotoponímia és makrotoponímia kérdésköre került. A rendezvényen száznál is több lengyel, valamint egyéb szláv és nem szláv nyelvű előadó mutatta be a kérdéshez kapcsolódó kutatásait. Ennek a konferenciának vehető immáron kézbe három tematikus kötetben a teljes anyaga ARTUR GAŁKOWSKI és RENATA GLIWA szerkesztésében.

Az első kötetben elsősorban a földrajzi nevek kategorizálásának általános és elméleti problémáival kapcsolatos előadások írott változata kapott helyet. A második kötet már speciálisabb megközelítésben, a nyelvhasználat különböző színtereinek a szempontjából tárgyalja a különböző helynévtípusok kérdéseit, a zárókötet pedig a helyneveket a tágabb értelemben vett fizikai térben, azaz a természeti táj és az ember alkotta környezet együttesében vizsgálja.

Az efféle konferenciakötetek jellegükből adódóan elsősorban rövidebb tanulmányokat tartalmaznak, aminek a hátrányai mellett (pl. egy-egy téma kifejtésére kevesebb hely jut, a tematikus sokszínűség megnehezítheti az egyes problémák valódi súlyának a megítélését) éppen előnye lehet az, hogy az olvasó általánosabb képet kaphat egy-egy tudományterület aktuális kérdéseiről, kutatási irányairól. Az előadások, illetve az azok alapján készült tanulmányok szinte kivétel nélkül szláv névkutatók, s azon belül is elsősorban szlavista

helynévkutatók tollából származnak. Így a három kötet végső soron a mai szláv helynévkutatás metszetének is tekinthető.

Joggal merül fel azonban a kérdés, hogy egy magyar nyelvész milyen haszonnal forogathat egy efféle kiadványt. Az alábbiakban igyekszem elsősorban e szempontból áttekinteni a köteteket. Így amellet, hogy vázlatos képet nyújtok a három kötet tematikus gazdagságáról, elsősorban az általánosabb, univerzálisnak is tekinthető problémákra fókuszálok. Emellet hangsúlyt fektetek azoknak a munkáknak a számbavételére is, amelyek ugyan olykor speciálisabb ügyeket érintenek, viszont a magyar és a szláv nyelvterületek – és így a szláv és magyar névkincs – érintkezése miatt a magyar névkutatók érdeklődésére is számot tarthatnak.

2. A konferencia célkitűzéseiből adódóan a könyvsorozat is a mikro- és makrotoponimák kérdését állítja a középpontba. A nevek ilyen szempontú megközelítése a tanulmányok döntő többségében kisebb-nagyobb mértékben megjelenik. A szerkesztők az első kötethez írt bevezetőjükben (11–16) kiemelik, hogy a névtudomány egyéb kérdéseire képest a mikro- és makrotoponima kategóriák értelmezése több szempontból is nehézséget jelent. A kategorizálást ugyanis az elnevezett objektum méretén és egyéb tulajdonságain túl további kritériumok is befolyásolják. Ennek a kérdésnek a bővebb kifejtését olvashatjuk a nálunk is jól ismert cseh névtudós, RUDOLF ŠRÁMEK írásában, amelyben a szerző a mikro és makro aspektusok értelmezésével foglalkozik (1: 17–24). A téma szláv és német szakirodalmát áttekintve arra a megállapításra jut, hogy az alapkérdésre – ti. milyen típusú helyek és milyen típusú megnevezések esnek a mikro- vagy a makrotoponimák kategóriájába – a mai napig nem született egyértelmű, minden szempontból kielégítő válasz, noha a *mikrotoponima* és *makrotoponima* terminusok használata általános a szakirodalomban. A két kategória elkülönítésének lehetőségeit ŠRÁMEK egy kisebb földterület megnevezésére használatos *Za mlýnským potokem* 'a malom patakja mögött' kifejezés példáján szemléltetve mutatja be. Összességében ő is úgy látja, hogy elsősorban a névhasználati körülmények azok, amelyek elsődleges fontosságúak a mikro és a makro aspektusok megítélésének a szempontjából. Végső soron tehát nem a hely fizikai tulajdonságai, hanem a névhasználói közösség alapján kell a két kategória különbségét értelmezni. A mikrotoponimák közé sorolható nevek használói körét a szerző egy falu méretű közösségben határozza meg. Párhuzamként a személynevek köréből a beceneveket említi példaként mint mikroantroponimákat. Tanulmányában ŠRÁMEK azt is hangsúlyozza, hogy a helynévrendszerek elemzésének, osztályozásának és tipologizálásának a helyi mikrorendszerek elemzésén kell alapulnia.

3. Ez utóbbi gondolathoz kapcsolódóan a három kötetben számos esettanulmányt olvashatunk, amelyek egy-egy szűkebb lengyel, cseh, bolgár, orosz vagy ukrán földrajzi terület mikrotoponimáinak vizsgálati eredményeit mutatják be. Ezekben az egyes névrendszerekre, névfajtákra, nyelvekre, nyelvjárásokra vonatkozó következtetések mellett rendre megjelenik a történelmi és kulturális környezet hatásának a szerepe is. Végső soron az egyes területek névanyagának bemutatásán túl mindegyik kutatás jár némi általánosítható tanulsággal is, ezek közül a tanulmányok közül mégis ELŽBIETA UMIŃSKA-TYTOŃnak, a łódzi egyetem professzorának munkáját emelném ki, aki a mikronevek állandóságának és eltűnésének a kérdését vizsgálta meg a Łódź környékén fekvő Działoszyn helyneveinek a kapcsán (1: 187–193). A városnak és környékének a kiválasztása a mikronevek

megmaradásának szempontjából jó kutatási terepnek bizonyult, ugyanis a környék a 20. század közepén a gyors iparosodás következtében mind lakosságát, mind környezetét tekintve jelentősen megváltozott. UMIŇSKA-TYTOŇ ennek kapcsán az idős és középkorú lakosok által ismert mikroneveket vetette össze a 16–18. századi források névanyagával, valamint mindezekhez a legfiatalabb generáció névismeretét is hozzámérte. A szerző a vizsgálatok alapján igyekezett összegyűjteni azokat a nyelvi és nyelven kívüli tényezőket, amelyek szerepet játszhattak egy-egy név megmaradásában vagy eltűnésében.

4. Mint azt korábban már említettem, az efféle konferenciakötetek egy-egy íráson túl összességükben abból a szempontból válhatnak érdekessé, hogy egy-egy szakterület – esetünkben a szláv helynévkutatás – műhelyébe is betekintést engednek. Ehhez különösen PAVOL ODALOŠ írása nyújt jó kiindulási alapot (1: 145–154). A besztercebányai egyetem szlovák nyelvi tanszékének vezetője ugyanis írásában a jelenlegi cseh és szlovák helynévkutatás főbb kutatási irányait mutatja be, kifejezetten a feladatokra és a már elért eredményekre koncentrálva. A munka azonban nem csupán az elmúlt évek vizsgálatait ismerteti, hiszen a mai cseh és szlovák névkutatást a 20. század eredményeibe ágyazva mutatja be. Így első helyre nála is a nagy hagyományokkal bíró, s minden további kutatás alapjául szolgáló helynévgyűjtés, illetve az ezeken alapuló névtárak, szótárak elkészítése került, ami ma is fő helyen áll a cseh és a szlovák névtani kutatásokban. Emellett említi a nevek rendszerének a leírását is, amelynek középpontjában elsősorban a nevek keletkezésének és nyelvi szerkezetének a feltárása áll. Kiemeli továbbá a nyelvi változások és a helynevek összefüggéseinek a vizsgálatát, ami többek között a helynevek nyelvtörténeti forrásértékének a szempontjából válik a cseh és szlovák kutatásokban is fontossá. Az írás beszámol arról is, hogy az utóbbi évtizedben a szociolingvisztikai kutatások is hoztak már eredményeket a cseh és szlovák helynevek használatával kapcsolatosan. Ugyanakkor az is látszik, hogy a helynevek modellalapú vizsgálata továbbra is kurrens kutatási iránynak számít. Ennek alapjait a cseh és szlovák névtanban a hetvenes évektől kezdődően még RUDOLF ŠRÁMEK fektette le a nálunk is ismert munkáiban, amelyek hatása a mai napig meghatározza a cseh és szlovák névkutatók szemléletét. Végezetül külön területként említi ODALOŠ a helynevek grammatikájának a vizsgálatát, amelynek a célja a helynevek morfológiai sajátosságainak a feltárása.

A helynévgyűjtés kapcsán ODALOŠ is hivatkozik egy készülő szlovák névtárra, amelynek a koncepcióját, valamint a munka jelenlegi állását IVETA VALENTOVÁ, a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársa külön írásban mutatja be (1: 154–165). A készülő névtár a szlovák anoikonimákat, azaz a kisebb, nem lakott helyek neveit foglalja magába. A munkálatok elsősorban egy digitális adatbázis létrehozására irányulnak. Ezzel párhuzamosan egy olyan digitális és nyomtatott szótár szerkesztése is zajlik, amely majd az összegyűjtött helynevekben megjelenő közszoói és tulajdonnévi lexémákat tartalmazza. Az írásban a gyűjtés és a szerkesztés elveinek bemutatása mellett mutatót is találunk a szótárból. A munka egy hasonló cseh gyűjtemény elgondolásán alapszik, s noha néhány ponton eltér tőle, az alkalmazott technikai háttér lehetővé teszi, hogy a két nyelv névrendszerét össze lehessen majd vetni.

Ehhez a munkához kapcsolhatók az ICOS korábbi elnökének, a Cseh Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgozó MILAN HARVALÍK-nak a gondolatai is, aki a szláv anoikonimák kutatásának lehetőségeiről ír, s külön hangsúlyozza, hogy a szláv nyelvek közeli rokonságát az összehasonlító névtani kutatásokban is ki kell aknázni

(1: 41–49). Noha az említett névtár is példája annak, hogy efféle vizsgálatok történnek a szláv nyelvek helynévkutatásában, HARVALÍK a jelenleginél még intenzívebb együttműködést sürget.

5. Jelentősebb kutatási irányként tűnik fel a kötetekben a víznevek vizsgálata. INNA KOROLJOVA, a szmolenszki egyetem professzora a mikrohidronimák fogalmának elméleti tisztázása után Szmolenszk vidékének kisebb vízneveit vizsgálja meg abból a szempontból, hogy a természeti táj, a történelem és a nyelvi érintkezések miként befolyásolták ezeknek az alakulását (1: 127–135). ARTUR GAŁKOWSKI lengyel tavak példáján mutatja be a magyar szakirodalomban ismeretlen litoralonima és pelagialonima fogalmát (az állóvizek partjának, illetve az állóvizek felszínének pontjait megjelölő nevek), illetve a két kategória határterületeit (3: 107–121).

Külön blokként jelennek meg a szlovák víznév kutatás eredményeit bemutató munkák. Az utóbbi években a *Hydronymia Slovaciae* c. sorozat eredményeképpen az interneten keresztül a magyar kutatók számára is könnyen elérhető és haszonnal forgatható szótárak jelentek meg egy-egy nagyobb folyó szlovákiai vízgyűjtőterületének névanyagáról. A most bemutatott sorozat harmadik kötetében ennek a munkának az elméleti hozadékaikról is képet kaphatunk. A nagyszombati és a besztercebányai egyetem kutatócsoportjaihoz köthető tanulmányok elsősorban a víznevek etimológiai vizsgálatára koncentrálnak, s abból a legrégebbi időkre vonatkozóan próbálnak meg etnikai következtetéseket levonni. A mai napig kényes területről lévén szó, azt gondolom, a magyar kutatók számára sem haszon nélküli ismerni az alábbi kutatásokat.

A nagyszombati JURAJ HLADKÝ a Csallóköz vízneveit vizsgálva megpróbálja azok nyelvi-etnikai rétegeit feltárni (3: 59–68). Előzetes vizsgálatai alapján arra a következtetésre jut, hogy az itteni régi folyóvizek nevei szláv, viszont az újabb, elsősorban mocsaras vidékek helyeit megnevező nevek magyar eredetűek. A szintén nagyszombati ANDREJ ZÁVODNÝ a Morva folyó bal oldali mellékvizeinek a neveit, illetve azok eredetét kutatja (3: 69–77). Vizsgálatai alapján úgy látja, hogy ezek legtöbbje szlovák eredetű, ugyanakkor egyes nevekben a német, magyar és a horvát nyelvű lakosság megtelepedésének a nyelvi hatását is ki lehet mutatni. Az ugyancsak a nagyszombati egyemen kutató MÁRIA BELÁKOVÁ a Nyugat-Szlovákia vízneveiben tükröződő szlovák és német nyelvi érintkezésekről és azok nyelvi jellegzetességeiről ír (3: 101–105).

A besztercebányai ALEXANDRA CHOMOVÁ a Tarca folyó mellékvizeinek nevében megjelenő községi elemeket vizsgálja meg közelebbről (3: 87–99). Tanulmányában a szlovák–magyar nyelvi érintkezésekkel is foglalkozik, elsősorban abból a szempontból, hogy a szlovák nevek magyar nyelvű változatai miként válhatnak a régi szlovák névalakok hangtani rekonstrukciójának az alapjává. A szintén besztercebányai kötődésű ANDREA GOŮTŠOVÁ a bányászat és a kohászat megjelenésének a hatását vizsgálja a Hernád szepesi mellékvizeinek a nevében (3: 79–86). Noha munkájában elsősorban a civilizációs hatások kerülnek előtérbe, a szűkebb terület és a bányászattal foglalkozó népek etnikai összetételéből adódóan a német–szláv nyelvi érintkezések kérdése is hangsúlyt kap.

6. A köteteket lapozgatva feltűnhet, hogy – elsősorban a lengyel kutatók révén – meglehetősen nagyszámú munka foglalkozik az ún. krematonimák (egyéb nevek; pl. intézmények, cégek, vállalatok nevei, márkanevek; események, rendezvények nevei) és az urbanimák (a városi környezet helynevei, pl. utca- és épületnevek) vizsgálatával.

ADAM SIWIEC, a lublini Maria Curie-Sklodowska Egyetem kutatója – végigtekintve a tulajdonnevek keletkezésének módjait – a helynevek és a krematonimák közötti kapcsolat elméleti hátterét mutatja be (1: 253–266). A krematonimák és helynevek kapcsolatának a szempontjából különösen az általa transzlokációnak (azaz tkp. jelentésbeli névadásnak) nevezett folyamatnak, azon belül pedig az onimizáció (azaz tulajdonnevesülés) és a transzonimizáció (azaz névfajtaváltás) jelenségének a bemutatására koncentrál. A már többször idézett ARTUR GALKOWSKI szintén a krematonimák és a helynevek összevetésére fókuszál (1: 267–278). Elsősorban azokat a krematonimákat vizsgálja, amelyek a lokalizálhatóságukból adódóan a névhasználatban helynévszerű funkciókkal is rendelkeznek, s ebből adódóan olykor a helynévvé válásuk is megfigyelhető (pl. malmok, bányák, épületek neveiben).

Az elméleti munkákon túl több olyan tanulmányt is olvashatunk, amely a krematonimák vagy az urbanimák egyes csoportjainak konkrét vizsgálatával foglalkozik. Találunk olyan munkákat, amelyek utcák, városrészek, lakóparkok neveit tárgyalják, de olyan is előfordul, amelyik a városi tömegközlekedéshez kapcsolódó megállóhelyek elnevezéseit mutatja be. A krakkói EWA MLYNARCZYK munkájában a két kategória egymásra hatásának a vizsgálata is megjelenik (2: 193–203): krakkói cégek elnevezéseit elemzi abból a szempontból, hogy miként jelenik meg bennük a város vagy egyes városrészek, utcák, folyók, emlékművek, hidak stb. neve. Vizsgálatai elsősorban arra irányulnak, hogy a lokalizációs funkción túl ezek milyen konnotációt hordoznak a város lakói számára. Leginkább ennek a témakörnek a kapcsán említhető a lódzi MARTA ULAŃSKA neve is, aki a mikrotoponimákat egészen különös összefüggésben tárgyalja (2: 206–215). Azt vizsgálja ugyanis, hogy a lódzi gyógyszerészeti cégek arculatában a vizuális elemek mellett miként kapnak szerepet a helynevek.

7. Több munkában találkozhatunk az újabb nyelvészeti elméletek névtani alkalmazásával is. Ezek közül kiemelhető a lódzi egyetem kutatójának, KRZYSZTOF KOSECKINEK az írása, amely a Tátra hegyneveit tárgyalja az újabb kognitív nyelvészeti elméletekre támaszkodva (1: 207–218). Az elemzett lengyel és szlovák hegynevek létrejöttében leginkább a képi metaforának és a metonimiának mutatható ki a szerepe. A nevek motivációjának feltárásával együtt azonban a hegynevek egyfajta kategorizációs lehetőségét is megismerhetjük a tanulmányból. A poznańi egyetemen dolgozó MAŁGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA munkájában a nevek szemantikai sajátosságait tekinti át anómiás betegek nyelvi teljesítményét vizsgálva (2: 67–80). A nyelvi zavar e sajátos típusára a tulajdonnevek előhívásának a nehézsége jellemző, míg a köznevekhez való hozzáférés ép marad. A tulajdonnévi anómiásokkal végzett kísérletek eredményei alapján a szerző vázol egy tulajdonnév-előhívási modellt is, kitüntetett figyelmet fordítva a szemantikai szintre, azon belül is a denotációra és a konnotációra.

A kognitív elméletek mellett a szocioonomasztikai jellegű közelítések is több munkában megjelennek. Közülük itt a beszercebányai JAROMÍR KRŠKO írását említeném. A szerző azt vizsgálja, hogy a tulajdonnevek – ezen belül a személyneveket és a helyneveket külön is megvizsgálva – miként jelennek meg a különböző kommunikációs helyzetekben és regiszterekben (1: 34–40).

8. Végezetül külön kell szólni az irodalmi névadásról mint vizsgálati irányról. A sorozat második kötetében az irodalmi tér fogalma kapcsán külön fejezet gyűjti egybe a

témához kapcsolódó tanulmányokat, ugyanakkor az első kötetben is találhatunk ide sorolható munkákat. A klasszikus, egy-egy szerző vagy mű névadását vizsgáló tanulmányok mellett talán érdemes azokat kiemelni, amelyek esetében a névadás vizsgálata hangsúlyosabban irányul egy sajátos írói világ megértésére. Az irodalmi nevek kérdésével foglalkozó munkák közül így elsősorban a fantasyk neveit vizsgáló tanulmányokat emelném ki. A lublini IZABELA DOMACIUK-CZARNY a nem mimetikus irodalom helynévhasználatát mutatja be néhány lengyel fantasyszerző művein keresztül (3: 321–331). Az általa vizsgált szövegek egy része kapcsolódik a fantasy helynévhasználatának a konvencióihoz, ugyanakkor olyan írásokról is beszél, amelyekben ennek a konvenciónak a megsértése válik irodalmi eszközzé azáltal, hogy a szerzők a különböző típusú neveket a mágikus és a realiztikus síkok közötti különbség hangsúlyozására használják. Említ olyan műveket is, amelyekben a helynevek groteszk, expresszív és intertextuális funkciókat is betöltenek. A prágai ŽANETA DVOŘÁKOVÁ Terry Pratchett Korongvilág-sorozata kapcsán elemzi a helynevek használatát (2: 334–343). A téma megválasztásának alapja az, hogy a Korongvilág esetében a nevek hangsúlyozottan szerves részét képezik az író által megteremtett világnak. Ezek olykor realiztikusak, sőt néha valós helynevekre való asszociációra építenek; sok esetben azonban a nyelvi játék részévé válnak, ami által le is rombolják a realitás megteremtett illúzióját. A tanulmány a helynevek e három típusának hatását elemzi részletesebben. Ide kapcsolható JOANNA CIESIELKA és DAGMARA MILIŃSKA-TRAN lengyel kutatók munkája is, akik a Harry Potter-sorozat angol, francia, olasz és lengyel fordításainak a helyneveit vetik össze (2: 413–421).

9. A bemutatott kötetekben megjelenő tanulmányok nagyobb része lengyel nyelvű, de más szláv nyelveken írt, sőt olasz, francia és angol munkák is helyet kaptak a kötetekben. A tájékozódást segíti, hogy a cikkek után angol nyelvű összefoglaló, valamint a témához kapcsolódó kulcsszavak listája is olvasható. Az esetleges nyelvi akadályok ellenére a sorozat hasznos betekintést jelenthet a mai szláv névkutatás műhelyébe. Annál is inkább, mert a kötetben megjelenő szerzők kutatásai – olykor egészen hasonló témafelvetéssel – sok esetben angolul is elérhetők.

A könyvsorozathoz való könnyebb hozzáférést segítheti, hogy mindhárom kötet megjelent elektronikus könyv formájában is, igaz, ingyenesen csak a harmadik kötet tölthető le a lódzi egyetemi kiadó honlapjáról.¹

Az esetleges nyelvi nehézségek mellett külön említést kell tenni arról is, hogy a munkákban használt terminológia megértése a magyar olvasó számára olykor problémás lehet. Éppen ezért érdemes lehet a kötetek lapozgatása közben a lódzi egyetem honlapján található rövid terminológiai szótárat is nyitva tartani.²

KENYHERCZ RÓBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

¹ <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/nazwy-terenowe-i-miejscowe-w-przestrzeni-fizycznej>

² <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska>